

אחרית דבר לביקור

פתח דבר הוא, לאמיתו של דבר, אחריתו. עניין זה, שכל כותב עשוי לזהות, משפיע באופן ניכר על אופי העדות שבידו לתת על מלאכתו: על החיצוניות שהוא עצמו נוטל ביחס לדברים ומידתה; על יכולתו להציג את המכונה "תמצית" הדברים; ובעיקר על המזג. שכן, אין מזג הכתיבה, ההיות-כתיבה, כמזג העדות עליה. הללו הם מצבי רוח שונים בתכלית.

פתח דבר הוא אפוא אחרית דבר. עדות בדיעבד על ביקור, על כתיבת "הביקור", מקץ זמן ממושך, כשנה. בחדר אחר, ארץ אחרת. ואף על פי כן, הרחק מכל רומנטיקה של "חדרים", "ארצות" ו"אחרות", רומנטיקה הזרה כל כך לחנה ארנדט, שנכפתה לעקור ממקום למקום, על אף שידעה את נס הפיכת הכפייה לחופש, האילוץ למרי. כעת אני נותנת את הדעת, תמיד בעקבותיה, על הקשר האינטימי בין תנועה למחשבה, ובין מחשבה להולדת.

"הולדת" היא אחד הרעיונות המרכזיים בהגותה של חנה ארנדט. "הולדת" היא שעומדת ביסוד "הביקור". ארנדט דנה בחיבורים רבים ברעיון ההולדת בבחינת אפשרות הזמינה לכל אדם להיעשות יחיד במרחב הפומבי. כסובייקט בין אחרים, הריהו מוזמן לשקוד על מעשיו ובעיקר על המללתם. בהפיכת מעשים לסיפורים עשוי הוא להתבחן בקרב אחרים. "הולדת" שקולה כך לתהליך האינדיווידואציה. ארנדט שבה ומתארת את התהליך בנוגע לפרטים, לחברות ולאומות מנקודת מבט היסטורית ופנומנולוגית. הוא משמש לה, יתר על כן, אמת מידה לשפוט את בשלותם של אלה באורח קפדני ומחמיר. שכן, תהליך האינדיווידואציה, כמות שהיא מתארת אותו, מנוטרל מכל מרכיב ילדי, אף נפשי. הדגש הבלבדי על העידון (דרך הסיפור) מדחיק את יסודותיו הפסיכוסומטיים של התהליך. הוא מורחק מלין מחדר הלידה, ומועתק לגמרי למרחב הלא אישי. הוא פועל אפוא בתנועה הפוכה להזדהות, לאידיאליזציה, להיטמעות ולסימביוזה, שהפסיכואנליזה מגדירה כחיוניות לאינדיווידואציה. מפרספקטיבה זאת, כפי שיעלה בספר בהמשך, דנה ארנדט ברוחחין את האמנסיפציה היהודית בעת החדשה, שהניבה לדידה את ה"פּרְכָּנִי", דמות רגרסיבית של מטפס או מצליחן חברתי הנטמע כליל בין אחרים במקום להתבחן בקהלם.

רעיון ההולדת אינו רק עומד ביסוד הביקור של חנה ארנדט. הוא מהווה את

עקרון ההפעלה של הביקור. פירושו של דבר שהספר אינו נסב על חנה ארנדט. הוא שואב לתוכו בפשט, במעין ריטואל חוזר ונשנה של ספיגת השראה, את רעיון ההולדת, כדי להתחקות ולתעד אות באות את הביקור, ביקורה, בחדריו של הקורא. הביקור של חנה ארנדט מבקש לשרטט את עצם הניסיון האינטלקטואלי כניסיון בהולדת. אלא שבעיצומה של הפעלה זו, בצוותא עם חנה ארנדט, עובר רעיון ההולדת שלה מְנִיה וְבִייה טרנספורמציה. הוא מוחזר מן המרחב הפומבי למרחב הפרטי, בהיחבא, סמוך לגוף ולסימפטומים. ארנדט נוכחת כל העת, דרך ספריה, רעיונותיה, שיפוטיה וחלק מן המנעד המגוון של הנושאים שבהם טיפלה. אולם, כל אלה מהווים מושאים לעיבודו של קורא החווה את "חיי הרוח" קודם כל כריגוש. הקָשֵׁב שהוא מקשיב לדבריה הוא לפיכך מלנכולי לעילא. הוא זקוק לה בקרבו עד כדי כך שהוא מעמתה מחדש, בעל כורחה, בלב הקרבה שתובע הביקור, עם סוגיות המימיזיס, ההזדהות וההיטמעות, עם טשטוש הגבולות שחווה כל מי שהופך אותה (או כל יוצר אחר) לבת בית; כל מי שדוֹצָה או צֵרִיךְ אותה כך או אחרת; מי שמשנה אותה כחפצו, כפי איוויו, בהתאם ליכולת השגתו וערגותיו. ארנדט הופכת לארנדט "שלו", זו שהוא יכול להכיל או לחיות עמה בשלום. זו שבידה לתמוך בו. באמת ובתמים. זוהי ארנדט שונה בתכלית מ"ארנדט ההיסטורית", אך זוהי ארנדט המקשה לאלתר על עצם תקפות הקטגוריה של דמות היסטורית, אותנטית או אובייקטיבית. כלום יש כזאת זולתי דרך "ביקור"? ובהעדר ביקור, כלום ניתן כלל לדבר, לדבר ממש, על ארנדט? או על כל יוצר אחר?

אף על פי כן, המהלך הזה, המנוגד לכאורה בתכלית לרוחה של ארנדט המוכרת, הפומבית, אינו כה זר לה ככלות הכל. ארנדט החלה את חיי היצירה שלה בביקור עז ופטלי אצל דמות היסטורית ותיקה ממנה בכמאה שנה, רחל לויין-פרנהאגן (1833-1771), שבנהלה סלון אינטלקטואלי בברלין לאורך הגל הראשון של התנועה הרומנטית, מילאה משקל רב בחייה התרבותיים והספרותיים של ברלין בפנות המאה ה-18 (Arendt 1997, להלן: רחל פרנהאגן). "עידן רחל" מסמן בדיעבד באופן טרגי, עם סיומו בשנת 1806, את קץ תור הזהב של ויימאר הקלאסית. ארנדט פגשה ברחל עוד בשנת 1929, עת שכתבה דיסרטציה במטרה לפתוח בקריירה אקדמית בגרמניה. משנאלצה לעזוב בשנת 1933, השלימה את הספר בפריס. לימים היא הוציאה אותו לאור בגרמנית, בשנת 1957, הרבה לאחר שהתיישבה בארצות הברית (משנת 1941) ובתרגום לאנגלית רק בשנת 1974, שנה לפני פטירתה. רחל פרנהאגן היא אפוא בת לוויה מתמדת, גם אם דומה שבפרקי זמן ניכרים נדחקה לגמרי לשולי הווייתה של ארנדט, בלתי נראית, מושא להתעלמות אם לא לחוסר

נחת, כמעט תרעומת, מפורשת כנרמזת. אולם, לא זו בלבד שבעת כתיבתו של הספר החלה ארנדט מגבשת כמה ממושגי היסוד הפוליטולוגיים והפילוסופיים שלה (כגון: "פריה" ו"פרבני"),¹ הספר פורש עדות מועצמת על שאלות זהות, המופעלת בראש ובראשונה דרך הזדהותה המלנכולית של ארנדט עצמה עם מי שכינתה אותה שעה "ידידתה הטובה ביותר". בדרכה האמביוולנטית, המופגנת עוד בספר גופו, דומה שנותרה בעלת חוב כלפי אשה שבמחיצתה חוותה בעצמה ביקור במלוא מובן המילה. כלומר, הולדת השרוגה בלידה לבלתי הפרד.

ארנדט החלה אפוא את חיי היצירה שלה בביקור. רחל פרנהאגן הוא אמנם המלנכולי מבין ספריה. אך כזהו גם, באופן אחר ובמידה אחרת, פחות גלויה לעין, הדוח שכתבה לימים על אייכמן, או ליתר דיוק ממד בדוח, הדר בצוותא עם מרי מופגן כנגד נטייתו השתלטנית של הקול הזה. לכך עוד נגיע בלב הספר.

הביקור של חנה ארנדט נכתב רובו ככולו בסולם מינורי שבו מתרחשים השלבים הראשוניים, המכריעים כל כך, בביקור האינטלקטואלי, בשיא בדידותם של חיי הרוח. הצלילים השקטים, המופנמים, קושרים בין הדמויות ההיסטוריות והבדויות שארנדט מבקרת כאן. הגיון הבחירה בדמויות נבע כולו מן השקט הזה. כולן סמוכות באורח חייהן, במלוא הווייתן ודרך חשיבתן לגוף-נפש, לנקודת המפגש העלומה תמיד, בעבורן ובעבורנו, בין ריגוש למוכן: תלמידה אלמונית, דליה רביקוביץ ורוחות הרפאים של סטפן צוויג ומיכל בת שאול המלך. הדמויות הללו סופגות את ביקוריה של חנה ארנדט כשמן בעצמותיהן. בתוך כך, הן גם דוחות אותה. צמיחה היא הלוא תנועת מטוטלת בין הזדהות מפעפעת למרי ולהתחדשות. ארנדט נקראת אפוא להתמודד עם ציוני הדרך וקפיצות הדרך שלה עצמה, כמו "מחויבת" לשוב למקומות שלא פקדה לכאורה, לא כך, מאז יצירת ביכוריה, "מחויבת" להיפגש מחדש בעניין שגילתה בזמן מן הזמנים ביסודות הפנטזמטיים המכוננים את המרחב הנפשי. היא נעה אכן באופן שונה בתכלית מזה של הדמויות המארחות אותה, הן במרחב הציבורי, ברי, והן במרחבן שלהן, משהיא מזדמנת לחברתן. הן נכפות לחזור על עצמן, מתקשות לחרוג ממשוכות הריגוש המאלמות את הדיבור דום. ואילו היא מתעקשת בנדיבות ובאכזריות על לבן, על לב דמיון, לשנות, להשתנות, להבקיע הלאה מעצמן, להפוך את חוויית העקרות המרפה את ידיהן ליצירתיות, אף ליצירה. היא מפצירה בהן להעז, להעז במחשבה, לשון אחר, לחרוג מציוויי הבשר ולחבור

1. ראו להלן: הפרק "חלומה של רחל", הערה 11.

לתנועתה הנחושה של הרוח.
כעת, מקץ כשנה, היא אינה בגוף יותר. היא כולה בדמיון. והיא מפלסת דרכה לעולם כתוצר הדמיון. ארנדט כיוונה לשם, אני שבה ומשננת לעצמי, שרידי הרגליה החקוקים של תלמידה טובה. הקורא שלה עומד על רגליו. מה חלקה בזה? הרי סודו של הביקור. אפשר שהיא מחייכת לעצמה בסיפוק ופונה הלאה.

שלמי תודה ליהודה שנהב, שהזמין אותי ברוחב לב להתארח בסדרת "הקשרי עיון וביקורת" שבעריכתו. תודותי לשרה סורני ולדן שביט על עבודתם המסורה והקשובה לכתב היד. ומלוא הוקרה לשרון אס, עורכתי היקרה, הקוראת בכל מאודה ושפעתה.

תל-אביב, ספטמבר 2004